

מבגש

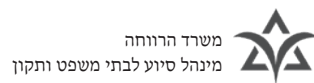
לעבודה חינוכית-סוציאלית

כרך כ"ז • גיליון 47
תמוז תשע"ח – יוני 2018

יוצא לאור על ידי:

בשיתוף עם:

נערות וגופן: מדברות, נוכחות, נסתרות

עורכות: עינת לחובר, עינת פלד ומיכל קומם

ירושלים: מאגנס, 2017 (292 עמודים)

אורלי בנימין

בהיותו של הקישור בין נערות ומיניות "סוררת" או מיניות מפוקחת כה דומיננטי בתרבות, ייתכן כי הכותרת "נערות וגופן" מכוונת קוראות פוטנציאליות לצפות לעוד דיון בסקסואליזציה של נערות. אבל הספר שלפנינו הוא מבט רחב הרבה יותר על התנסויות גוף של נערות ועל ייצוגי התרבותיים. זהו מבט מושכל, המפגיש בין תחום לימודי נערות לבין חקר הגוף. שני תחומים אלו התבססו בסוציולוגיה, בלימודי תרבות ובתחומים נוספים מאז המפנה הפוסט-סטרוקטורליסטי, המייחס לייצוגים כוח לעצב את התפתחותם של יחידים. על ידי חיבור בין שני השדות האלו, הספר "נערות וגופן" מצייד את חוקרות תחום הנערות בישראל בארגז כלים תאורטי מרשים ביותר. זאת, בפרק מבוא מצוין וסדרת פרקים המדגימים מסגור תאורטי מכוון ודיאלוג ענייני עם נקודת המבט הפמיניסטית בתחום. הפרקים מאורגנים בשלושה שערים, שהם גם חלק מכותרת הספר – "מדברות", "נוכחות", "נסתרות" – שערים שיופיים הוא בתנועת הגל הרציף שהן מייצרות בין נראות לאינן, בין כוח למוכפפות ובין מרחבי נינוחות לתחושת התגנבות – ממדי אמביוולנטיות המיטיבים לתאר את המגוון בעולמן של נערות ישראליות. כמו כן, המבוא מכוון ליצירת מפגש משמעותי בין תחום לימודי הנערות בצפון הגלובלי לבין המחקר הישראלי בתחום, וכל אחד מהפרקים מטפל בהיבט ייחודי של הוויית החיים של נערות ישראליות. החיבור המהודק היטב בין חומרים אמפיריים גדושים וחזקים לבין המסגור התאורטי הופך את הספר למועמד מעולה לרשימות ביבליוגרפיות בקורסים במגוון תחומים ואף לציטוט בחיבורים שונים. העורכות פותחות בתיאור התהליך הרפלקסיבי של יצירת הספר, שחשיבותו בעיקר בביסוס מסורת של עבודה פמיניסטית משותפת המודעת ליחסי הכוח בתוך קבוצת הכותבות. בה בעת, תיאור התהליך פותח אשנב אל אחורי הקלעים של המיזם – מיעוט כותבות על הצטלבות מיקומי השוליים. עם המודעות הגוברת לצורך בנתונים אמפיריים ביחס לנערות בקהילות המתווגות בחברה הישראלית, נחשפת חרפתה של האקדמיה הישראלית: כה מעט חוקרות מקבלות תקציבי מחקר לאיסוף נתונים על נערות וגופן בהצטלבות של מעמד, אתנו-לאומיות וסטטוס אזרחי. נראה שללא מאמץ מכוון לעודד נשים העובדות בתחום ואשר מביאות אליו את נקודות המבט הייחודיות של קהילות השייכות שלהן, לאסוף נתונים, נמשך לקיים גופי ידע חלקיים, המשעתקים את ההקבלה בין אשכנזיות לנורמליות ואי-אשכנזיות עם פתולוגיזציה.

המבוא של עורכות הספר מתייחס לשלושה ממדים: לימודי נערות, העיסוק בגוף ובגופניות של נערות וכיווני התפתחות עתידיים הנדרשים לחקר נערות בהקשר הישראלי. הכותבות מייבאות אל השדה הישראלי שורה של מקורות המתמודדים עם אתגר ביסוסה של גישה חתרנית ביחס לדיכוטומיה קורבנות-עוצמה. זאת גם כדרך לבסס בהקשר הישראלי את רציונל העיסוק בנערות כתחום ידע העומד בפני עצמו (ובאותה נשימה, לבסס גם רציונל יישומי לעבודה עם נערות כמובחנת מקצועית ותאורטית מעבודה עם נערים). מעבר להתרחקותם הברורה, הן מהעמדה שעל פיה נערות הן חלשות וזקוקות להגנה והן מהעמדה כי לנערות האפשרות לבחור, לשלוט ולקדם את מטרותיהן, המבוא והפרקים כאחד מציגים את פרי עמלן של קשת של חוקרות השוקדות לחבר בין נתונים אמפיריים לתאוריה פמיניסטית. מתוך הטיעונים המוצגים עולה המשגה חשובה של האמביוולנטיות בעולמן של נערות, ונחשפים פערים מרתקים בין דימויים והתנסויות. בתוך כך מצליחות החוקרות לקרב אל המציאות הישראלית מאמרים מצוינים המתפרסמים בכתב העת המרכזי בתחום, *Girlhood Studies*. בהציגן פרספקטיבה ממוקדת גוף ללימודי נערות, הן מתחברות במיוחד לספרות העוסקת בעבודה של תיקון הגוף באמצעות צרכנות. עם זאת, האבחנות המעמדיות והאתנו-לאומיות הנדרשות אינן מקבלות ייצוג ומותירות עבודה לחוקרות העתיד.

הפרק של דוידסון וריב"ק עוסק במאמצייהן של נערות להעלות את ערכן החברתי באמצעות שיתוף ודירוג תמונות ברשת, ויותר מכך, במבטן הרפלקסיבי על נערות אחרות העושות כן. הפרק עוסק בדיון החשוב ב"בחירה", בסטנדרט המיני הכפול, במשחק הדירוג ובמה שהמחברות מכנות "כלכלת הנראות". הפיתוח התאורטי הנוגע ל"כלכלת נראות" מתייחס לדינמיקה שבהעלאת ערך חברתי באמצעות הצגה לראווה של תמונות המשקפות התייצבות נאמנה לימין קריטריון היופי השולט – רזון, טיפוח וחושניות – והיענות מוחלטת לו. הדגש שמציעות המחברות על "כלכלה" מתכתב עם טיעונה של אווה אילו ומאפשר להן להאיר את החמקמקות של המידה המדויקת של כל אחד מהקריטריונים. צילומים שלא יעמדו בדייקנות בסטנדרטים הנזילים של רזון, טיפוח וחושניות של הסביבות הספציפיות שבהן גדלות הנערות, מסכנים את ערכן החברתי של ה"מתמקחות".

המונח "הדרת המיניות" מוצע בניתוח של לחובר וברק-ברנדס על התמקמותן הזהותית ספק פמיניסטית ספק שמרנית – של אימהות נוכח התערבותם של מסעות פרסום צרכניים במערך האיסורים וההיתרים להנכחת מיניות נערות. בעוד המחברות משמיעות את קול הביקורת הפמיניסטית על פרסומים מסוג זה, הן בוחנות את הדיאלוג בין אימהות ובנות כזירה רווית מתח, רגש קרבה וקונפליקט, שבה משתמשות הראשונות בכדי להשמיע את קול ההנחיה של "האם האחראית, המחויבת והנבונה" (בהשאלה מדלילה אמיר): הן אינן מניחות לבנותיהן ללכת שולל אחר ההבטחה לחופש מיני, בכך שהן משקפות להן את האפשרות שהמבט הגברי השכיח אינו בהכרח מבט מאפשר, מגונן ואכפתי, אלא דווקא מחפיץ ונצלני. בכך הן מחזקות בבנותיהן חתרנות שתרה אחר מקורות ערך חלופיים.

כמה כבול הגוף הנשי להביטוס המצמצם ומגביל את תנועתו? בעוד טיעוניה של יאנג מלמדים כיצד משועתקת הכבילה החברתית-תרבותית, ילי נתיב מצליחה להציג את הגוף כאתר של יחסי כוח בין שיחים וכבסיס לידע על העצמי, וזאת בכדי להעלות אפשרות שאצל רקדניות נרכש הביטוס חלופי, משחרר, דווקא דרך העבודה המתמדת על משמוע הגוף. הביטוס זה הוא במהותו תיקון הפגמים האופייניים להביטוס הכובל והמגביל את גופן של נערות, ויצירה של סכמות תנועה המאפשרות לרוקדות למידה של גופן במרחב, תוך מיצוי הפוטנציאל שבתנועתו.

נקודת המבט מתרחקת מהנערות עצמן אל המורות העובדות מולן ואיתן, והיא מוצגת בניחותה של אורנית רמתי-דביר על החינוך הגופני, התורם זווית ראייה תאורטית של "שיח חסר". הכותבת בוחנת את האפשרות שנערות מודרות מזכותן לחינוך גופני מעצים באמצעות דיון במעמדו של הגוף במערכת החינוך. אי-השוויון בחינוך הגופני, לטענתה, מוזן גם על ידי מורות המנסות למשמע את גופן של נערות. מתברר כי לנערות, אימהות ומורות אין כיום, למרות נוכחות חזקה למדי של תכנים פמיניסטיים בשיח הציבורי, שיח אופוזיציוני, שיקנה לקטגוריות השונות קריטריונים חלופיים לאלו המובנים על ידי שיח הבריאות, שיח הספורט ושיח הגוף הנשי התקין. יתרה מזו, המורות שחקרה רמתי-דביר לכודות בשפה, מיונים ופרקטיקות שמונעות מהן להפוך את החינוך הגופני במערכת החינוך למרחב שיאפשר לנערות לאהוב את גופן. אהבת הגוף וקבלתו נותרות חסרות.

טל תמיר ודנה וינברג מסיקות מדבריה של מישל פיין על המחויבות להציב מרחבים של תקווה, כי יש להפר את ההשתקה הקיימת בשיח הציבורי בתחום מיניותן של נערות. כאמצעי להעברת הסוגיות הנוגעות למין מהסתודדויות במרחבי האינטרנט למרחב הכולל דמויות חינוכיות, החוקרות מציעות תוכנית שפיתחה עמותת "נערות לגופן". הן מאמינות בהקניית ידע, בדיבור ובהתייבבות לצד הנערות וטוענות כי עצם "הדיבור על" מחולל שינוי, ובמיוחד כשהוא מתרחש ליד אשת מקצוע. לפיכך, הן מעודדות פמיניסטיות להתמקצע בתחום, ולא "להמציא בכל פעם מחדש" את תחום העבודה עם נערות.

הגוף כמושא למשמוע ופיקוח נחוה בצורה דרמטית מאוד בחייהן של נערות הבורחות מביתה, שאותן בחנו קומם ופלד. הן מבקרות באומץ את אי-נכונותה של מערכת הרווחה לוותר על הפניקה המוסרית ביחס לנערות. מתוך נתוניהן עולה המאבק של נערות בורחות לקיים את עצמן כמכובדות – נקיות ומהוגנות. הנערות הבורחות חוות קונפליקטים רגשיים עזים, אך אינן נוטשות את המודעות למנגנוני הפיקוח החברתי על הגוף הנשי. הן נושאות ונותנות עם מנגנונים אלו, מאמצות את המבט הפיקוחי על עצמן ונשמרות מלהיות מתויגות כמופקרות. הכותבות מדגישות את הצורך של הנערות בקשר עם עובדות סוציאליות שתיאותנה לקרוא לעומק את אמירתן השתוקה ותצלחנה לקיים עמן קשר ללא פתולוגיזציה.

ניתוח פסיכולוגי, חברתי ומשפטי מורכב ביותר מוצג בפרק של רוני אלוני-סדובניק ואתיה ברנהרט-מגן, הדן בנקודת המבט המשפטית בקשר לנערות נפגעות עברות מין. הפרק אף נותן תמונת מצב עדכנית, מבהיר מדוע מערכת

המשפט עומדת נטולת כלים הולמים בבואה לטפל בנערות נפגעות, מטפל במצב הפסיכולוגי האופייני לנפגעות טראומה – מצב הניתוק מהגוף, ולבסוף בוחן את השימוש בגוף כראיה במערכת המשפט.

האסופה נותנת מקום גם לניתוח ספרות והתייחסות שיטתית לבחינת דמויותיהן של נערות בכתביהן של עמליה כהנא-כרמון, חנה בת שחר ודורית רביניאן. ניצה קרן מאפשרת מבט לתוך נבכי התיאורים הספרותיים הנעים גם הם בין כניעות להתנגדות.

מושג ה'מינגוף' מועלה על ידי לימור מעודד דנון בדיונה בחוויית ההתבגרות של אינטרסקסואלים, דיון המדגיש את מעמדו של הסוד ופרקטיקות ההסתרה בקונפליקט שבין הגוף לסוד. באמצעות הסודיות אינטרסקסואלים מצליחים להעלים את גופם מהמרחב הציבורי והפרטי כאחד, וזהותם מתארגנת סביב הקונפליקט הפנימי המלווה אותם בכל אשר יפנו, קונפליקט שהוא לעיתים הרסני ומבליט את התלות בתמיכה חברתית. האסופה נחתמת בדיונה הביקורתי של וייסברג על סיכוייהן של נערות ישראליות להימלט ממערך האיסורים וההשתקות שהן מקבלות על עצמן בכל הקשור לווסת, המהווה קריאה להפרת ההשתקה סביב תופעה זו. אני סבורה כי על כל קורס אקדמי בתחום המיניות ועל כל תוכנית לתמיכה בהורים ולהכשרת מורות, מדריכות, עובדות סוציאליות, יועצות חינוכיות ומטפלות קליניות לאמץ קריאת חובה באסופה מצוינת זו ולהשתמש בה כיסוד מארגן במסגרתם.